

HALIMA AHMEDOVA SHE'RIYATIDA DENDRAR OBRAZLARNING POETIK YANGILANISHI

Rustamova Gavhar Bahron qizi,

Buxoro davlat universiteti doktoranti,

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

g.b.rustamova@buxdu.uz

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatining iste'dodli vakili Halima Ahmedova lirikasida dendrar obrazlar tizimining badiiy-estetik tabiati va poetik yangilanish tamoyillari tadqiq etiladi. Shoirira ijodida an'anaviy lirik ko'chimlar va turg'un tabiat ramzlarining modernistik transformatsiyasi, daraxt obraziga faol lirik subyekt hamda insoniy kechinmalarga hamnafaslik xususiyatlarining yuklanishi matniy tahlillar orqali ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Halima Ahmedova she'riyati, dendrar obraz, poetik yangilanish, tashxis (shaxslantirish), dendrar psixologizm, lirik subyekt, an'ana va novatorlik, ramz.*

Аннотация. *В данной статье исследуется художественно-эстетическая природа системы дендритных образов и принципы поэтического обновления в лирике Халимы Ахмедовой, талантливой представительницы современной узбекской поэзии. В результате текстового анализа раскрываются модернистская трансформация традиционных лирических движений и статичных символов природы в творчестве поэтессы, присвоение образу дерева статуса активного лирического субъекта и особенности его созвучия человеческому опыту.*

Ключевые слова: *поэзия Халимы Ахмедовой, дендритный образ, поэтическое обновление, персонификация, дендритный психологизм, лирический субъект, традиция и новаторство, символ.*

Abstract. *This article examines the artistic and aesthetic nature of the system of dendritic images and the principles of poetic renewal in the lyrics of Halima Ahmedova, a talented representative of modern Uzbek poetry. The modernist transformation of traditional lyrical movements and static symbols of nature in the poetess's work, the assignment of the image of a tree as an active lyrical subject and the characteristics of its consonance with human experiences are revealed through textual analysis.*

Keywords: *Halima Ahmedova's poetry, dendritic image, poetic renewal, personification, dendritic psychologism, lyrical subject, tradition and innovation, symbol.*

Ijodkor ko'pincha o'z istetik idealini, badiiy g'oyasini tabiatdan olingan ramzlar vositasida ifoda qiladi. Har bir shoirning poetik olamini ko'rsatadigan betakror obrazlari bo'ladi. "Na'matak gullari" Oybekdan darak bersa, "O'rik gullaganda" – Hamid Olimjon

ta'biri, "Majnuntol tagiga o'tqazing meni" esa Mirtemirning shoh satri sanaladi. Bunday obrazlar gohida shoir lirik tafakkurini belgilovchi xususiyatidek taassurot qoldiradi. H.Ahmedova she'rlarida esa "daraxt" obrazi ko'p uchraydi. Goh "Gullashni daraxtga o'rgatgan" lirik qahramon, gohida "Sodiq va mard daraxtlarning yoniga" ketgim kelar deya nola qiladi. Uning she'rlarida daraxtlar lirik qahramon bilan tillashadilar, xiyonat nima bilmaydilar. Daraxtlar "yuraklardan quvilgan, bir qiz"ga o'xshatiladi, shoira daraxtlar dardini anglay biladi, ular bilan sirlasha oladi.

Yashillik faslida har qanday daraxt fusunkor va jozibali ko'rinadi. Kuz faslida esa daraxtlar barglaridan ayriladilar, ularsiz shumshayib, huvvillab qoladilar. Bunday onlarda daraxtlarning e'tiborsiz qolishini yurakdan quvilgan qiz timsoli bilan ifodalaydi. Yolg'izlik va ma'yuzlik ikki obrazga ham xos xususiyatdir. Ular "dardli to'lg'onadi"lar, kuz shamoli tebratgan daraxt nola bilan ko'z yosh to'kib o'zini har yoqqa urayotgan qizni eslatadi. Kuzning horg'inlik bilan asta-sekin o'tishini shoira qiynalib jon berayotgan yaratiqqa o'xshatadi.

Daraxt-yuraklardan quvilgan bir qiz,
Dardli to'g'onadi, chekkanicha oh.
Va hamon qiynalar jon berolmay kuz—
Yelkasida ulkan yam-yashil gunoh.

Oxirgi bandda qo'llangan "yuraklardan quvilgan bir qiz", "jon berolmayotgan kuz", "yam-yashil gunoh" kabi poetik ko'chimlar lirik qahramon ruhiyatida yuz berayotgan o'zgarishlarni obrazli tasavvur etishga yordam beradi.

H.Ahmedova she'riyatida xalq og'zaki ijodiyoti hamda mumtoz adabiyotdagi an'anaviy dendrar obrazlar yangicha poetik mazmun kasb etadi. Jumladan, Alisher Navoiy hayoti va uning zukko, hozir javobligi haqida rivoyat va afsonalar bisyor. Ulardan birida aytilishicha podshohi olam Husayn Boyqaroning suyakli kanizaklaridan biri vafot etadi. Bu xabarni hech kim unga yetkaza olmaydi. Shu sabab bu yumushga Alisher Navoiyni jalb etadilar. O'sha vaqtda safarda bo'lgan Boyqaroga Navoiy maktub yo'llab quyidagi baytni bitadi:

So'ldi, sarvigul so'ldi, Hajrida ne qilmoq kerak?

Javob esa quyidagicha bo'lgan:

Sarvigulning soyasinda so'ldi gul netmoq kerak,
Bargidan kafan bichib, guldand tobut bichmoq kerak.

Yuqorida keltirilgan namunalarda sarvigul obrazi qo'llangan. Sarvigul ta'rifi, odatda, tik qaddi-qomatli, go'zal qizlarga nisbatan beriladi. Shoira ham sarvigul obrazidan she'rlarida unumli foydalanadi:

Bo'lsa agar bir kun armonim oxir,
Dilimni aytmasa zaborim oxir,
Ketsa tashlab joni mehmonim oxir –
Sarvigul bargiga ko'mingiz meni.

Keltirilgan misra huddi-ki, yuqoridagi hikoya qahramoni, podshoh kanizi tilidan aytilgandek, uning taqdiriga ishoradek tuyuladi. Nima sabab armonga oshno bo`lib qoladi bu zabonsiz qalb? Ishqning vafosizligidan emasmi? Qalbida jo`sh urayotgan armon, dilining tarjimoni zamon o`z yumushini bajarmay, tanaga mehmon bo`lgan ruh tashlab ketar ekan, inson tanasi kafanga muhtoj bo`lib qoladi. Lirik qahramon so`nggi yo`l uchun hamrohi sarvigulning barglari bo`lishini xohlaydi.

Kafan qiling mushfiq onam sochidan,
Daraxtlarga bering jon xirojidan,
Qon olib yuvingiz qushlar tojidan,
Sarvigul bargiga ko`mingiz meni.

Ishqdan vafo bilmagan faqatgina u emas. Ayol-ki bor, uning muhannati, mehri yetarlicha, hech bo`lmaganda o`zi kutgani qadar qadr topmaydi. Dunyolarni bergan ayol qalbi zarra qumni olishga va shu bilan kifoyalanishga majbur bo`lib qoladi. Nima uchun lirik qahramon kafan uchun ona sochini so`raydi? Onasining sochi ham bejiz oqarmagan. E`tiborsiz yillar va dillar uning oq rangga chulg`anib ketishiga sababchi bo`lib qolgan. Daraxtlar-sadoqat va vafo ramzi, qushlar esa- erkinlik, hurlik timsoli. Ijodkor bejizga bu ikki detal obrazlarni ushbu she`rda qo`llamagan. Lirik qahramon bu dunyoda vafo va sadoqat izlab o`tdi. Endi uning ruhi erkinlik va hurlik tomon intiladi.

Tobutim, yel bo`lsin tobutim, sabo
Go`yandam- ko`zi ishq to`la iltijo,
Menga gulob seping, jon Momo Havo
Sarvigul bargiga ko`mingiz meni.

Biror narsani hikoya qilib beruvchiga nisbatan “go`yanda” so`zi qo`llaniladi. “Go`yandam- ko`zi ishq to`la iltijo” deyilishiga sabab ijodkorga berilayotgan ta`rifga o`xshaydi. Qismatimdan habar berayotganning ham qalb ko`zi ishq muhabbatga to`la deb aytayotgandek. Momo Havoning tilga olinishi, gulob ila siylashi esa huddi, ayol qismati sendan, mendan boshlanayotgani yo`q, ayol zoti bor ki har birining boshida shu taqdir aylanaveradi, degandek tassurot qoldiradi.

Janozam o`qisin ishq aldaganlar,
Onajon, yig`lamang, hech yig`lamanglar,
Bir kun ketar axir bari kelganlar,
Sarvigul bargiga ko`mingiz meni.

Shoira lirikasida tabiatning har bir bo`lagi, har bir she`rda biri ikkinchisini takrorlamay, uchinchi to`rtinchisidan umuman o`zga, yangi ma`no va fikr tashiydi, jonlantiriladi, tabiatning bir bo`lagi bo`lgan daraxtni sadoqat va mardlik ramzi sifatida qo`llaydi. Nega aynan daraxt? Bu savolning javobi aniq. Negaki, daraxt o`z o`rnini o`zgartirmaydi, hamisha bir joyda “yashaydi”. Unib o`sgan joyini tashlab ketmaydi, ana shu joyda qishni

(og'ir kunlarni) ham, yozni (baxtli damlarni) ham o'tkazadi. Shoira ijodida daraxt sadoqat ramzi sifatida qo'llangan satrlarga e'tibor qaratamiz:

Tunda meni mehmon qiladi osmon,
Yulduz tortib eski dasturxoniga.
Mening esa ketgim kelar juda ham,
Sodiq va mard daraxtlarning yoniga.

Tunda osmon va yulduzlar qanchalik o'z yoniga chorlamasin mahzun ko'ngil o'zining sadoqatli va mard do'stlari daraxtlar yoniga borishni xohlaydi. Yuksaklardan o'rin olgan yulduzlarning baland-baland va'dalaridan ko'ra lirik qahramon uchun eng quyida yashasa ham sadoqat ramzi bo'lgan daraxtlar azizroq. U mardlik va sadoqatni har nedan yuqori baholaydi.

Ko'z yoshingni artib ol, deya
Xazonini tutadi daraxt.
Meni kuzga topshirib qo'yib,
Sen qaylarda qolib ketding baxt?

Yuqoridagi har ikki parchada ko'rib turganingizdek tabiat unsuri bo'lgan daraxt sadoqat va vafu kabi insonga xos bo'lgan xususiyatlarga ramz sifatida qo'llangan. Birinchi parchada shoiraning o'zi sodiq va mard deya ta'riflayotgan bo'lsa, ikkinchi parchada daraxtlar lirik qahramonning yoshlarini artish uchun o'z jonidan bir bo'lak bo'lgan barglarini tutish orqali mardliklarini, sadoqat bilan g'amnok qalbga dalda bo'layotganliklarini ifodasini ko'ramiz. Inson ruhiy dunyosini to'la tadqiq etish, o'rganib nihoyasiga yetkazish aslo mumkin emas. Olam sir-u sinoatga qanchalik boy bo'lsa, odamzod ruhiy dunyosi ham shunchalik murakkab va chegarasiz. Mana shu murakkablik va cheksizlik manzaralari ham rangindir. Shuning uchun haqiqiy shoir o'zini inson qalbi va ruhining muhofizi, musavviri deb his qiladi. Uni har qanday qo'pol, tashqi ta'sirlardan himoya qilish uchun kurashadi. Inson ko'ngli va ruhiy hayotini tadqiq etgan ijodkorlar, sirdan qaralganda, tashqi voqelikdan yiroqlashganday ko'rinadi. Aslida esa, tashqi dunyoning ko'p muammolari inson farzandining qalbiga yo'l topish, ruhini anglash orqali hal etiladi.

Ijodkor uchun "daraxtlar"dan yaqin "kimsa" yo'qdek, quvochi ham dard-u g'ami ham o'sha daraxtlar. U hatto o'zi suygan yor timsolini ham daraxtlarga tashbehlaydi.

Yodim bog'larida sarg'aygan daraxt,
Meni olislarda unutgan sizmi?
Dunyoga o't qo'ygim kelib gohida
Sizga talpinganim hech sezdingizmi?

Muhabbat qarovsiz, e'tiborsiz qolishi alangalangan-u so'ng asta o'chgan gulxanga o'xshatiladi, odatda. "Yodim bog'larida sarg'aygan daraxt" deya yorini mangu hayolida, yodida yashab kelganini, anchadan buyon ishq uni kuydirib mana bugun sarg'aygan daraxt

misol soʻlib borayotganini tasvirlaydi ijodkor. Bu tashbeh esa favqulodda kutilmagan hamda tamomila yangidir.

Umuman olganda, Halima Ahmedova sheʻriyatida dendrar obrazlarning poetik yangilanishi shoiraning olam va odam, his-tuygʻular va tabiat uzviyligiga oid oʻta nafis, intellektual dunyoqarash mahsulidir. Mazkur poetik yangilanish XX-XXI asr oʻzbek modern sheʻriyatining gʻoyaviy-tasviriy koʻlamini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Ahmedova H. Tunggi marvarid gullar. Toshkent,; Gʻafur Gʻulom, 1988. – B.33.
2. Ahmedova H. “Tiyramoh”. – T.: Adabiyot va sanʻat, 2005.
3. Ahmedova H. “Nigoh qiblisi”. – T.: Adabiyoti va sanʻat. 2011.
4. Jumaboyeva J. Lirik sheʻrda ruhiyat qudrati. Oʻzbek tili va adabiyoti, 1999. № 2. – B. 4-44.
5. Qoʻchqorova M. Badiiy soʻz va ruhiyat manzaralari. – T.: Muharrir, 2011.
6. Bakhronovna, R. G. (2025). ECOCRITICISM–INTERDISIPLINARY FIELD BETWEEN THE ENVIRONMENT AND LITERATURE. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYALAR, 1(7), 124-126.
7. Halima Ahmedova telegram kanali: t.me/halima_ahmad
8. Bakhronovna, G. R. (2023). The Paradigmatic Relationship of the Tree as Well as Water and Fire in Folklore. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(5), 237-242.
9. kizi Rustamova, G. B. (2025). TRANSFORMATIONAL ASPECTS INHERENT IN DENDRICAL IMAGES IN NEW UZBEK LITERATURE. *Bulletin news in New Science Society*, 2(6), 291-298.
10. www.ziyonet.uz